

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2022.97.12>

УДК 811.161.2'371

«СЛОВО... ГРОМОМ ПРАВДИ ВОРОГА РАЗИТЬ» (НАЗВИ ОСІБ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВІЙСЬКОВОЮ СПРАВОЮ, У МОВОТВОРЧОСТІ ДМИТРА БІЛОУСА)

СУХЕНКО

Вікторія Григорівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства
і мовної підготовки іноземних
громадян,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця;
вул. Луї Пастера, 322/165,
Харків, 61172;
e-mail: viktoriya.suhenko@hneu.net
ORCID: 0000-0002-8775-6999

Viktoria

SUKHENKO,

PhD in Philology, Associate Professor
at the Department of Ukrainian
studies and language preparation of
foreign citizens,
Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics;
322/165, Louis Pasteur St.,
Kharkiv, 61172;
e-mail: viktoriya.suhenko@hneu.net

У статті проаналізовано назви людей, пов'язаних із військовою справою, у поетичних творах Дмитра Білоуса – культурного діяча, популяризатора рідного слова. Виокремлено тематичні групи, що сприяють розкриттю специфіки військової лексики в індивідуальному, ситуативному вжитку, їх використання як засобу художнього зображення дійсності.

Ключові слова: назви осіб, тематична група, військова лексика, поетичний текст.

«На кожне покоління випадає своя війна» – відомий вислів, який повторює сьогодні кожен другий українець. У час війни та емоційних переживань навколо воєнних реалій актуальним є звернення до художніх творів попередніх епох, до яскравих прикладів минулого, які передають нам потужне послання та глибоку ідею: абсурдність війни, її спустошливий і згубний вплив на кожну людину, цінність миру. У центрі художнього твору – Людина, а отже назви осіб можуть привертати особливу увагу.

Питання номінації осіб досліджено в низці праць українських мовознавців (А. Архангельська, І. Борисюк, Г. Віняр,

Ю. Зацний, Є. Карпіловська, Н. Клименко, Л. Кудрявцева, С. Лук'яненко, Д. Мазурик, О. Стишов, О. Ткачук, Л. Туровська та ін.). Назви людей, пов'язаних із військовою справою та воєнними діями, є частотними в мовній практиці періоду війни й виконують, як правило, функцію ідентифікаторів особи. Цей аспект висвітлює дослідження Н. Грипас, присвячене проблемі лексики, що пов'язана з військовими реаліями, у поетичних творах П. Грабовського [Грипас 2004]. У зв'язку із цим постає необхідність вивчення цієї групи лексики у творчості інших митців.

Доробок Дмитра Білоуса (українського поета, перекладача, педагога, літературного критика, громадського діяча, який пережив страшний голодомор 1932–1933 років, війну, фронт, тяжке поранення) засвідчує функціонування назв осіб, пов'язаних з військовою справою, семантика яких тісно пов'язана з реаліями відповідної доби.

Лексико-стилістичний ресурс творів письменника спрямований на те, щоб найточніше передати жахи війни. Художньо узагальнений образ людини, мужньої і величної в боротьбі з ворогом, проходить через низку поетичних творів Д. Білоуса. Простежується широкий спектр найменувань осіб, що стосуються воєнної тематики. Загальні назви осіб (*воїн, вої, воївник, військові, вояки, служивий, боєць, армієць, активці, ветерани, новобранці, однополчани*) у контексті творів репрезентують образ людини-визволителя, яка страждала в боротьбі з ворогом, але не здавалася: *І не один солдат від них помер, / і не один страждав і тяжко хворів* (Білоус 1994: 133); – *В нас кордон на замку, / щоб ніхто не проліз. / А бійцю в пам'ятку / прикордонний девіз...* (Білоус 1994: 90); слугують вираженням ідеї пам'яті, зокрема відчуття епохи, зв'язку з народом, рідним краєм, його історією: *І слухають солдати юні, / що повідає ветеран* (Білоус 1990: 54).

Особливість індивідуального словника Д. Білоуса засвідчують назви осіб на означення військового чину (*солдати, сержант, старшина, офіцер, майор, полководець, капітан, генерал, отаман, гетьман*) та назви осіб за військовою спеціалізацією (*прикордонник, льотчики, інструктор, танкісти, партизан, розвідник, провідник, хорунженки, хорунжі, їздець комон-*

ник, кінні, піші, верхівці): *А наші льотчики, танкісти – / По голові їх, по зубах!..* (Білоус 1980: 58).

Творчість Дмитра Білоуса, що стосується воєнної тематики, охоплює різні історичні етапи: період Київської Русі та Золотої орди (*Та не вийшов Ігор з бою із вогненного: / брали половці з собою полоненого...* (Білоус 1999: 69); *Коні здіблені маяли гривами, / Мчали вої супроти орди* (Білоус 1980: 55)); добу козаччини (*Варить юшку в казані / дужий козарлюга. / В ложку взяв: смачна чи ні – / із-під вусів дмуха* (Білоус 1994: 144); *А як запорожці, наче шаблокою, / били ворога словом виразним, / назвавши султана гаспида внуком, / цілого світу й підсвіту блазнем* (Білоус 1990: 58)); період кріпацтва (*Себе в шинелі змалював, / Замученого муштрою, / Й солдата, що затявсь бичем / Статут йому втокмачити...* (Білоус 1990: 141); *– Візьми, служивий, сухаря, / Бо за грабіжника-царя / Так підтягли вам пояси, / Що й кусня хліба не з'їси...* (Білоус 1990: 130)); часи Другої світової війни (*Так війна ж: подітись було ніде – / гнав тебе у рабство лиходій* (Білоус 1999: 37); *Зенітки тут як кашлянуть – / Фашист круть-верть, / Фашист верть-круть...* (Білоус 1990: 53)).

У творах Д. Білоуса виокремлюємо групу лексем – назв осіб ворожого табору (*вороги, воріженьки, враг, нападники, окупанти, противник, загарбник, білогвардієць, фашист, фашистівці, фашистські гади, палії війни, призвідці війни, фюрер, фріц, німець, німчак, агресор, лиходій, москалі, гицелі імперські, бусурман, кат, поліцай, потвора, монстри, попихачі*): *А скільки ж було ворогів знавіснелих, / жорстоко топтали барвінковий цвіт* (Білоус 1994: 181); *Вік трудились, не гуляли / слобожани гожі. / Але часто дошкуляли / їм нападники ворожі* (Білоус 1999: 58). Сюди належать і назви осіб, позбавлених волі (*невільники, в'язні, полонений, засуджені*): *І ще до зими, невзабарі / розстріляні в'язні були* (Білоус 2004: 70); *...Засуджені проходили по ній, / тяжкі удари падали на спину* (Білоус 1994: 133).

Привертають увагу вторинні назви осіб зниженого регістру: вони зокрема передають почуття ненависті ліричного героя, привносять у контекст принижувальну конотацію: *І потвору не одну, / У свій час розчавлену, / Як утильсировину / Нині переплавлено* (Білоус 1990: 51); *І разила так фашистських гадів, /*

що ховались, мов клубки черви... (Білоус 1990: 56); Провалився у **падлюк** / трюк авіаційний... (Білоус 1990: 57); Присилають в перший рік / Поліцая-**шкуру**, / Й нас п'ятнадцять чоловік – / Та в комендатуру (Білоус 1990: 203).

Письменник не приховує свого ставлення до винуватців війни, порівнюючи їх із злими тваринами: **Війни призвідців** саме в них / За все, що непростиме, / Народ, **як тих собак цепних**, / На ешафот вестиме (Білоус 1971: 79). Актуалізовано й відому слововформу – зменшено-пестливу форму лексеми «ворог»: *Де ще в світі є така країна, / як терпляча Україна-ненька, / щоб і тих, хто їй завдав руїни, / звала незлобливо – **воріженьки**?* (Білоус 2004: 216). Нагадаємо, що *воріженьки* – народнопоетична іронічна назва злих, недобрих, підступних, пашчекуватих людей, а також удаваних друзів, а насправді прихованих, підступних недругів [Словарь 1907–1909].

Проаналізовані назви осіб у творах Д. Білоуса, що входять до складу виокремлених тематичних груп, репрезентують соціальну картину світу, виступають соціальними маркерами відповідної епохи, є засобом відображення мовної ментальності представників певного соціуму. Водночас саме слова як мислетвірні пазли складають відповідне уявлення про світ і хронологічний відрізок нашої чи будь-якої іншої доби.

Білоус Д. Безцінний скарб. Київ: «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004.

Білоус Д.Г. Вибране. Київ: Дніпро, 1980.

Білоус Д.Г. Вибране. Київ: Дніпро, 1990.

Білоус Д.Г. Диво калинове. Чари барвінкові. Київ: Веселка, 1994.

Білоус Д. З калинового дива і чарів барвінкових. *Слово і час*. 1995. № 4. С. 33–36.

Білоус Д.Г. Ромен хіба не родич Рима? Київ: Укр. письменник, 1999.

Білоус Д.Г. Хліб-сіль їж, а правду ріж. Київ: Дніпро, 1971.

Грипас Н.Я. Воєнізми у поетичних творах Павла Арсеновича Грабовського. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету*. Вип. 3. У 3 т. Кам'янець-Подільський, 2004. Т. 2. С. 21–26.

Словарь української мови: у 4 т. За ред. Б. Грінченка. Київ, 1907–1909.

REFERENCES

- Bilous, D. (2004). Priceless treasure. Kyiv: “Ukr. entsykl.” im. M.P. Bazhana (in Ukr.).
- Bilous, D.H. (1980). Favorites. Kyiv: Dnipro (in Ukr.).
- Bilous, D.H. (1990). Favorites. Kyiv: Dnipro (in Ukr.).
- Bilous, D.H. (1994). Viburnum miracle. Periwinkle magic. Kyiv: Veselka (in Ukr.).
- Bilous, D. (1995). From viburnum miracle and periwinkle magic. *Slovo i chas*, 4, 33–36 (in Ukr.).
- Bilous, D.H. (1999). Isn't Romain a relative of Rome? Kyiv: Ukr. pismennyk (in Ukr.).
- Bilous, D.H. (1971). Eat bread and salt, but cut the truth. Kyiv: Dnipro (in Ukr.).
- Hrypas, N.Ya. (2004). Voyenisms in poetic works of Pavlo Arsenovych Hrabovsky. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho derzhavnoho universytetu*, Vol. 3, In 3 vols, Vol. 2, 21–26 (in Ukr.).
- Hrinchenko, B. (Ed.). (1907–1909). Dictionary of the Ukrainian language: in 4 vol. Kyiv (in Ukr.).

Статтю отримано 12.12.2022

Viktoria Sukhenko

**“SLOVO... HROMOM PRAVDY VOROHA RAZYT”
(NAMES OF PERSONS CONNECTED WITH MILITARY
AFFAIRS, IN DMYTRO BILOUSE’S LANGUAGE)**

The article is devoted to the analysis of voyenisms in the poetic works of Dmytro Bilous – the popularizer of the native word. The thematic groups (names of persons to denote military rank and names of persons by military specialization) are singled out, which contributes to the disclosure of the specifics of voyenisms in individual, situational use, their use as a means of artistic depiction of reality. The thematic group of names of persons of the enemy camp and the author’s attitude to the perpetrators of the war are characterized.

It is proved that voyenisms in the poetic works of D. Bilous represent the social picture of the world, act as social markers of the corresponding era, are a means of reflecting the linguistic mentality

of representatives of a certain society. It is noted that the author saturates his poetic works with a significant number of voyenisms, as he himself survived the Holodomor, the front, the war.

The definition of “voyenisms” is formulated – the names of people associated with military affairs and hostilities. These nominative units serve as identifiers of the person. The originality of the poetic style of Dmytro Bilous actualizes the importance of studying his work in the linguistic aspect.

Key words: voyenisms, names of persons, thematic groups, war, poetic works, Dmytro Bilous, idiostyle, picture of the world.